

TARBIYA JARAYONINING PSIXOLOGIK MOHIYATI VA TA'LIM TIZIMIDAGI AHAMIYATI

Eshqobilova Nozima

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20151042>

KIRISH

"Ta'lim va tarbiya — har qaysi davlat va jamiyatning nafaqat buguni, balki kelajagini ham hal qiladigan eng muhim masaladir. Farzandlarimiz maktabdan qanchalik bilimli va tarbiyali bo'lib chiqsa, yuqori texnologiyalarga asoslangan iqtisodiyot tarmoqlari shuncha tez rivojlanadi".¹

Tarbiya jarayoni inson shaxsining shakllanishida eng muhim psixologik va pedagogik hodisalardan biri hisoblanadi. U faqatgina axloqiy qadriyatlarni singdirish yoki xulq-atvorni tartibga solish bilan cheklanmaydi, balki shaxsning ichki dunyosi, ong, hissiyot, tafakkur va ijtimoiy munosabatlar tizimini shakllantiruvchi murakkab jarayon sifatida namoyon bo'ladi. Tarbiya jarayonining psixologik mohiyati shundaki, u insonning shaxs sifatida rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi va uning jamiyatdagi o'rnini belgilashda asosiy rol o'ynaydi. Har bir inson bolalikdan boshlab turli ijtimoiy muhitlar, oilaviy munosabatlar, ta'lim tizimi va jamiyat qadriyatlari ta'sirida shakllanadi. Ana shu ta'sirlar yig'indisi tarbiya jarayonining psixologik asosini tashkil etadi. Tarbiya jarayoni inson psixikasining barcha jihatlari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, unda idrok, xotira, diqqat, tafakkur, hissiyot va iroda kabi psixologik jarayonlar faol ishtirok etadi. Shaxsning dunyoqarashi, qadriyatlari va hayotga bo'lgan munosabati aynan tarbiya orqali shakllanadi. Shu sababli tarbiya jarayonini faqat tashqi ta'sirlar majmui sifatida emas, balki ichki psixologik rivojlanish bilan uzviy bog'liq jarayon sifatida o'rganish muhim ahamiyatga ega. Inson o'z hayoti davomida turli tajribalar orqali o'z xulqini, qaror qabul qilish qobiliyatini va ijtimoiy moslashuvini rivojlantirib boradi. Ta'lim tizimida tarbiya jarayoni alohida o'rin egallaydi, chunki ta'lim nafaqat bilim berish, balki shaxsni har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan murakkab tizimdir. Ta'lim jarayonida o'quvchilarning bilim olish bilan bir qatorda ularning ma'naviy, axloqiy va psixologik rivojlanishi ham ta'minlanadi. O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatlar, sinf jamoasidagi ijtimoiy muhit va pedagogik yondashuvlar tarbiya jarayonining samaradorligini belgilaydi. Shu jihatdan qaraganda, ta'lim tizimi tarbiyaning asosiy maydoni bo'lib xizmat qiladi.

ASOSIY QISM

Tarbiya jarayonining psixologik mohiyatini tushunish uchun shaxs rivojlanishining bosqichlarini, uning ichki ehtiyojlari va motivatsiyasini chuqur tahlil qilish zarur. Insonning harakatlari, qarorlari va munosabatlari uning ichki psixologik holati bilan bevosita bog'liqdir. Shu sababli tarbiya jarayonida faqat tashqi nazorat emas, balki ichki motivatsiyani shakllantirish ham muhim o'rin tutadi. Bola yoki o'quvchi o'z xatti-harakatining ma'nosini anglagan holda harakat qilsa, tarbiya jarayoni yanada samarali bo'ladi. Zamonaviy ta'lim tizimida tarbiya jarayoniga bo'lgan yondashuv tobora ilmiy asoslangan va psixologik jihatdan chuqurlashgan holda rivojlanib bormoqda. Bugungi kunda pedagogika va psixologiya fanlari integratsiyasi asosida tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Bu esa o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ularga mos tarbiyaviy yondashuvlarni ishlab chiqishni talab etadi. Har bir o'quvchining psixologik holati,

¹ Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. — Toshkent: O'zbekiston, 2021.

qiziqishlari va qobiliyatlari turlicha bo'lganligi sababli tarbiya jarayoni ham individual yondashuv asosida tashkil etilishi lozim.² Tarbiya jarayonining psixologik mohiyati shuningdek shaxsning ijtimoiylashuv jarayoni bilan ham chambarchas bog'liqdir. Inson jamiyatda yashar ekan, u jamiyatning normalari, qadriyatlari va qoidalarini o'zlashtiradi. Bu jarayon tarbiya orqali amalga oshadi va shaxsning jamiyatga moslashishini ta'minlaydi. Ta'lim tizimi esa ushbu ijtimoiylashuv jarayonining asosiy vositachisi hisoblanadi. Maktab va boshqa ta'lim muassasalari bolalarga nafaqat bilim, balki ijtimoiy tajriba ham beradi. Shuningdek, tarbiya jarayonida hissiy-psixologik muhitning ahamiyati juda katta. Ijobiy psixologik muhit o'quvchilarda ishonch, faollik va o'ziga bo'lgan ishonchni shakllantiradi. Aksincha, salbiy muhit ularning rivojlanishiga to'sqinlik qilishi mumkin. Shu sababli pedagoglar va tarbiyachilar o'quv jarayonida qulay psixologik muhit yaratishga alohida e'tibor qaratishlari zarur. Bu esa tarbiya jarayonining samaradorligini oshiradi va shaxs rivojlanishini tezlashtiradi.

Tarbiya jarayoni pedagogika va psixologiya fanlarining eng muhim tushunchalaridan biri hisoblanadi. U inson shaxsining ma'naviy, axloqiy, intellektual va ijtimoiy jihatdan shakllanishiga xizmat qiluvchi maqsadli va tizimli faoliyatdir. Tarbiya orqali insonning dunyoqarashi, xulq-atvori, qadriyatlari va hayotiy pozitsiyasi shakllanadi. Shu sababli tarbiya jamiyat taraqqiyoti va barkamol avlodni voyaga yetkazishda asosiy omillardan biri sifatida qaraladi. Psixologik nuqtai nazardan tarbiya inson ongiga, hissiyotiga, irodasiga va xulqiga ta'sir ko'rsatish jarayonidir. Bu jarayonda shaxsning ichki dunyosi va individual xususiyatlari muhim o'rin egallaydi. Har bir bola yoki o'quvchi o'ziga xos psixologik xususiyatlarga ega bo'lgani sababli tarbiya jarayonida individual yondashuv talab qilinadi. Tarbiya insonning psixik rivojlanishi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, u orqali shaxsning ehtiyojlari, qiziqishlari va motivlari shakllanadi. Tarbiya jarayonining asosiy psixologik xususiyatlaridan biri uning uzluksizligidir. Inson tug'ilganidan boshlab umrining oxirigacha tarbiya ta'siri ostida yashaydi. Dastlab oilada, keyinchalik maktab, jamiyat va ijtimoiy muhit orqali insonning shaxsiyati rivojlanib boradi. Ayniqsa bolalik va o'smirlik davrida tarbiyaning ta'siri kuchli bo'ladi, chunki bu davrda shaxsning xarakteri, qadriyatlari va dunyoqarashi shakllanadi.

Psixologiyada tarbiya jarayoni shaxs rivojlanishining muhim omili sifatida o'rganiladi. Olimlar inson rivojlanishida irsiyat, muhit va tarbiya muhim rol o'ynashini ta'kidlaydilar. Irsiyat insonning tabiiy imkoniyatlarini belgilasa, muhit va tarbiya ushbu imkoniyatlarning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi. Tarbiya yordamida insonning ijobiy sifatleri rivojlantiriladi va salbiy xatti-harakatlarning oldi olinadi. Tarbiya jarayonida motivatsiya alohida ahamiyatga ega. Motivatsiya insonni muayyan faoliyatga undovchi ichki kuch hisoblanadi. Agar o'quvchida bilim olishga, yaxshi xulq-atvorga yoki jamiyatda foydali bo'lishga ichki ehtiyoj shakllansa, tarbiya samarali natija beradi. Shu sababli pedagog va tarbiyachilar o'quvchilarda ijobiy motivlarni shakllantirishga e'tibor qaratishlari kerak. Tarbiya jarayonining psixologik mohiyatini tushunishda hissiyotlarning roli ham katta. Hissiy ta'sir orqali inson ongiga kuchli ta'sir ko'rsatish mumkin. Mehr, rag'bat, e'tibor va qo'llab-quvvatlash o'quvchilarning psixologik rivojlanishiga ijobiy ta'sir qiladi. Aksincha, qo'pol muomala, bosim yoki adolatsizlik bolaning ruhiy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli tarbiya jarayonida ijobiy psixologik muhit yaratish muhimdir. Ta'lim tizimida tarbiya va ta'lim bir-biri bilan uzviy bog'liq

² Lev Vygotsky. Pedagogik psixologiya. — Moskva: Pedagogika, 1991.

tushunchalar hisoblanadi.³ Ta'lim bilim berishga qaratilgan bo'lsa, tarbiya shaxsni ma'naviy va axloqiy jihatdan rivojlantirishga xizmat qiladi. Zamonaviy pedagogik qarashlarga ko'ra, ta'lim va tarbiya birgalikda olib borilgandagina samarali natija beradi. Chunki bilimli, ammo tarbiyasiz inson jamiyat uchun foydali bo'la olmaydi. Maktab tarbiya jarayonining asosiy maskanlaridan biridir. Maktabda o'quvchilar nafaqat fanlarni o'rganadilar, balki jamiyatda yashash qoidalarini, insoniy munosabatlarni va axloqiy qadriyatlarni ham o'zlashtiradilar. O'qituvchi esa ushbu jarayonda muhim tarbiyachi sifatida namoyon bo'ladi. Uning shaxsiy namunasi, muomala madaniyati va pedagogik mahorati o'quvchilarning shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Tarbiya jarayonida jamoaning roli ham muhimdir. O'quvchi sinf jamoasi orqali o'zaro hurmat, hamkorlik, mas'uliyat va intizom kabi sifatlarni o'rganadi. Psixologik jihatdan qaraganda, jamoa insonning ijtimoiylashuviga yordam beradi va unda jamiyat talablariga moslashish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Zamonaviy ta'lim tizimida tarbiya jarayoniga innovatsion yondashuvlar keng qo'llanilmoqda. Interfaol metodlar, treninglar, psixologik mashg'ulotlar va kommunikativ texnologiyalar orqali o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodkorligi va ijtimoiy faolligi rivojlantirilmoqda.⁴ Bu esa tarbiya samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Sharq mutafakkirlari ham tarbiya masalasiga katta e'tibor qaratganlar. Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Alisher Navoiy kabi allomalar inson kamolotida tarbiyaning o'rni beqiyos ekanligini ta'kidlaganlar. Ularning fikricha, yaxshi tarbiya insonni komillikka yetaklaydi va jamiyat taraqqiyotining asosiy omili hisoblanadi. Bugungi globallashuv davrida tarbiya masalasi yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Yoshlarni turli zararli g'oyalardan himoya qilish, ularda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirish zamonaviy ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biridir. Shu sababli tarbiya jarayonini psixologik jihatdan chuqur o'rganish va uni samarali tashkil etish jamiyat rivoji uchun muhim hisoblanadi.

Tarbiya jarayoni inson hayotining barcha bosqichlarida muhim o'rin tutuvchi murakkab psixologik va pedagogik hodisa hisoblanadi. Ushbu jarayonning asosiy maqsadi shaxsni jamiyat talablariga mos ravishda shakllantirish, unda ijobiy axloqiy sifatlarni rivojlantirish va mustaqil fikrlash qobiliyatini tarbiyalashdan iboratdir. Tahlil shuni ko'rsatadiki, tarbiya jarayoni samaradorligi ko'p jihatdan insonning psixologik xususiyatlarini to'g'ri hisobga olishga bog'liqdir. Har bir shaxsning individual rivojlanish darajasi, qiziqishi, ehtiyoji va xarakteri turlicha bo'lgani sababli tarbiyaviy yondashuv ham mos ravishda tashkil etilishi zarur. Psixologik jihatdan qaraganda, tarbiya jarayoni insonning ichki motivatsiyasiga ta'sir etuvchi eng kuchli vositalardan biri hisoblanadi. Agar tarbiya faqat tashqi nazorat yoki majburlash asosida olib borilsa, uning samarasi uzoq davom etmaydi. Ammo o'quvchi yoki yosh avlodda ichki mas'uliyat, ongli intilish va ma'naviy ehtiyoj shakllansa, tarbiya yanada barqaror va samarali bo'ladi. Shu sababli zamonaviy ta'lim tizimida majburlovchi usullardan ko'ra motivatsion va psixologik qo'llab-quvvatlovchi metodlarga ko'proq e'tibor qaratilmoqda. Tarbiya jarayonini tahlil qilish davomida oilaning o'rni alohida ahamiyatga ega ekanligi namoyon bo'ladi. Bola hayotidagi dastlabki tarbiya oilada shakllanadi. Ota-onaning muomalasi, oiladagi psixologik muhit va o'zaro munosabatlar bolaning kelajakdagi xarakteriga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Agar oilada mehr, hurmat va e'tibor ustun bo'lsa, bola o'ziga ishongan va ijtimoiy

³ Pedagogika: oliy o'quv yurtlari uchun darslik. — Toshkent: O'qituvchi, 2010.

⁴ Burrhus Frederic Skinner. The Technology of Teaching. — New York: Appleton-Century-Crofts, 1968.

faol shaxs sifatida rivojlanadi. Aksincha, nizoli va befarq muhit bolaning ruhiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Maktab va ta'lim muassasalari ham tarbiya jarayonining asosiy subyektlari hisoblanadi. O'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki tarbiyachi sifatida ham faoliyat yuritadi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, o'qituvchining shaxsiy namunasi, nutq madaniyati va o'quvchilarga bo'lgan munosabati tarbiya samaradorligiga kuchli ta'sir qiladi. O'quvchilar ko'pincha o'qituvchining xatti-harakatlarini kuzatib, undan namuna oladilar. Shu sababli pedagogning kasbiy mahorati bilan bir qatorda uning axloqiy fazilatlarini ham muhim ahamiyatga ega.

Bugungi kunda texnologiyalar rivojlanishi tarbiya jarayoniga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Internet va ijtimoiy tarmoqlar yoshlarning dunyoqarashi va psixologiyasiga kuchli ta'sir etuvchi omillardan biriga aylangan. Bu holat bir tomondan keng imkoniyatlar yaratgan bo'lsa, ikkinchi tomondan ayrim salbiy oqibatlarini ham yuzaga keltirmoqda. Yoshlarning vaqtini mazmunsiz axborotlar egallashi, virtual muhitga haddan tashqari bog'lanishi va ma'naviy qadriyatlarga e'tiborsizlik kabi holatlar tarbiya jarayoniga jiddiy ta'sir qilmoqda. Shu sababli zamonaviy tarbiya tizimi yoshlarni axborot oqimidan to'g'ri foydalanishga o'rgatishi lozim. Tarbiya jarayonida jamoaning ta'siri ham muhim psixologik omillardan biridir. Inson ijtimoiy mavjudot bo'lgani sababli uning xulq-atvori va qarashlari atrofdagi insonlar ta'sirida shakllanadi.⁵ Ayniqsa o'smirlik davrida tengdoshlar fikri kuchli ta'sirga ega bo'ladi. Shu sababli sinf jamoasida sog'lom psixologik muhit yaratish, o'quvchilar o'rtasida hamkorlik va o'zaro hurmatni rivojlantirish tarbiyaning muhim vazifalaridan biridir. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, tarbiya jarayonida rag'batlantirish usuli jazolashga qaraganda samaraliroq natija beradi. O'quvchining yutuqlarini qadrlash, uni maqtash va qo'llab-quvvatlash unda o'ziga bo'lgan ishonchni oshiradi. Bu esa shaxsning ijobiy rivojlanishiga yordam beradi. Psixologiyada ham ijobiy emotsional ta'sirning inson faoliyatidagi o'rni yuqori baholanadi. Tarbiya jarayonining yana bir muhim jihati shundaki, u shaxsning mustaqil fikrlashini rivojlantirishga xizmat qilishi kerak. Faqat tayyor qoidalarni singdirish emas, balki o'quvchilarda tanqidiy tafakkur, muammolarni tahlil qilish va mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirish zamonaviy tarbiyaning asosiy talablaridan biri hisoblanadi.

Chunki bugungi tez o'zgaruvchan jamiyatda mustaqil fikrlovchi va mas'uliyatli insonlargina muvaffaqiyatga erisha oladi. Shuningdek, milliy qadriyatlar va umuminsoniy tamoyillar uyg'unligi ham tarbiya jarayonida muhim o'rin tutadi. Yosh avlodga vatanga muhabbat, milliy an'analarga hurmat, insonparvarlik va bag'rikenglik kabi fazilatlarini shakllantirish jamiyat taraqqiyoti uchun zarur hisoblanadi. Shu bilan birga, zamonaviy dunyo talablariga mos ravishda ochiq fikrlash, innovatsion yondashuv va xalqaro madaniyatga hurmat hissini ham rivojlantirish kerak. Umuman olganda, tarbiya jarayonining psixologik mohiyatini chuqur tahlil qilish uning inson hayotidagi beqiyos ahamiyatini ko'rsatadi. Tarbiya shaxsni shakllantirishning eng muhim vositasi bo'lib, u ta'lim tizimi bilan uzviy bog'liq holda amalga oshirilgandagina samarali natija beradi. Zamonaviy ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri ham bilim, ma'naviy yetuk, mustaqil fikrlovchi va jamiyat oldidagi mas'uliyatini his qiladigan yoshlarni tarbiyalashdan iboratdir. Tarbiya jarayonining psixologik mohiyati va uning ta'lim tizimidagi ahamiyatini turli ilmiy tadqiqotlar, pedagogik tajribalar hamda hayotiy misollar orqali asoslash mumkin. Inson shaxsining shakllanishida tarbiyaning

⁵ Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. — Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993.

muhim rol o'ynashi tarixiy va zamonaviy tajribalar bilan tasdiqlangan. Ayniqsa bolalik davrida berilgan tarbiya insonning keyingi hayotiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Psixolog olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda bolaning dastlabki ijtimoiy muhitda olgan tarbiyasi uning xarakteri, dunyoqarashi va xulq-atvorini belgilab berishi ta'kidlangan. Mashhur psixolog Lev Vigotskiy inson rivojlanishida ijtimoiy muhit va tarbiyaning o'rnini alohida ko'rsatgan. Unga ko'ra, bola kattalar bilan muloqot va hamkorlik jarayonida rivojlanadi. Bu esa tarbiya jarayonida o'qituvchi, ota-ona va jamiyatning ta'siri naqadar muhim ekanligini ko'rsatadi. Masalan, o'qituvchining rag'batlantiruvchi munosabati o'quvchining o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi va unda bilim olishga qiziqishni kuchaytiradi. Hayotiy misollarda ham tarbiyaning inson shaxsiga ta'siri yaqqol namoyon bo'ladi. Mehribon va sog'lom psixologik muhitda ulg'aygan bolalar odatda ochiq fikrli, faol va ijtimoiy moslashuvchan bo'ladilar. Aksincha, doimiy bosim yoki e'tiborsizlik mavjud bo'lgan muhitda tarbiyalangan bolalarda tortinchoqlik, agressivlik yoki ishonchsizlik kabi holatlar kuzatilishi mumkin. Bu esa tarbiya va psixologik muhitning o'zaro chambarchas bog'liqligini isbotlaydi. Maktab amaliyotida ham tarbiyaning samarali natijalariga oid ko'plab misollar mavjud. Masalan, sinfda do'stona va qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratilganida o'quvchilarning darsdagi faolligi ortadi. O'qituvchi tomonidan muntazam rag'bat berilishi o'quvchilarda mas'uliyat hissini rivojlantiradi. Ayrim maktablarda psixologik treninglar, jamoaviy o'yinlar va ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar tashkil etilishi natijasida o'quvchilarning ijtimoiy faolligi va o'zaro munosabatlari yaxshilangani kuzatilgan. Tarbiya jarayonida milliy qadriyatlarning ahamiyatini ham misollar orqali ko'rish mumkin. O'zbek xalqining kattalarga hurmat, kichiklarga izzat, mehmondo'stlik va insonparvarlik kabi qadriyatlari yosh avlod tarbiyasida muhim rol o'ynaydi. Oilada ushbu qadriyatlarga amal qilinishi bolaning axloqiy jihatdan barkamol bo'lib voyaga yetishiga yordam beradi. Masalan, ota-onasining kattalarga hurmat bilan munosabatda bo'lishini ko'rib ulg'aygan bola ham ushbu xulqni o'zlashtiradi. Buyuk mutafakkirlarning hayoti ham tarbiyaning kuchini ko'rsatuvchi muhim dalillardan biridir. Abu Ali ibn Sino yoshlik davridayoq ilmga qiziqishi va yaxshi tarbiya olgani sababli buyuk olim darajasiga erishgan. Alisher Navoiy esa o'z asarlarida odob-axloq, insoniylik va komillik g'oyalarini targ'ib qilgan. Bu holatlar tarbiya insonning nafaqat shaxsiy, balki jamiyat taraqqiyotidagi o'rnini ham belgilashini ko'rsatadi. Psixologik tadqiqotlarda rag'batlantirishning samaradorligi ham ko'plab dalillar bilan isbotlangan. Masalan, dars jarayonida o'quvchini maqtash yoki uning muvaffaqiyatini e'tirof etish unda yanada yaxshi natijalarga erishish istagini uyg'otadi.⁶ Bu holat psixologiyada “ijobiy mustahkamlash” deb ataladi. Aksincha, doimiy tanqid va jazolash o'quvchining psixologik holatiga salbiy ta'sir ko'rsatib, unda qo'rquv va ishonchsizlikni yuzaga keltirishi mumkin. Bugungi kunda ayrim davlatlarning ta'lim tizimida tarbiya va psixologik qo'llab-quvvatlashga katta e'tibor qaratilmoqda. Masalan, rivojlangan mamlakatlarda maktab psixologlari faoliyati yo'lga qo'yilgan bo'lib, ular o'quvchilarning ruhiy holatini kuzatib boradilar va ularga kerakli yordam ko'rsatadilar. Bu esa ta'lim sifati va tarbiya samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda. Shuningdek, sport, san'at va jamoaviy tadbirlarning ham tarbiyaviy ahamiyati katta. Sport bilan shug'ullangan yoshlar odatda intizomli, bardoshli va maqsadga intiluvchan bo'ladilar. San'at esa insonning estetik didi va hissiy dunyosini boyitadi.

⁶ Robert Feldman. *Development Across the Life Span*. — Boston: Pearson Education, 2011.

Shu sababli ta'lim tizimida bunday faoliyat turlariga keng o'rin berilishi tarbiya jarayonining samaradorligini oshiradi. Yuqoridagi dalillar va misollar tarbiya jarayonining inson shaxsini shakllantirishdagi beqiyos ahamiyatini yaqqol ko'rsatadi. Tarbiya nafaqat axloqiy sifatlarni rivojlantiradi, balki insonning psixologik barqarorligi, ijtimoiy moslashuvi va hayotdagi muvaffaqiyatiga ham katta ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli tarbiya jarayonini ilmiy va psixologik asosda tashkil etish zamonaviy ta'lim tizimining eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

XULOSA

Tarbiya jarayoni inson shaxsining shakllanishi va rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan murakkab psixologik hamda pedagogik jarayon hisoblanadi. U insonning ma'naviy, axloqiy, intellektual va ijtimoiy jihatdan kamol topishiga xizmat qiladi. Tarbiya orqali shaxsda ijobiy fazilatlar, jamiyatga foydali bo'lish hissi, mas'uliyat, mustaqil fikrlash va insoniy qadriyatlarga hurmat shakllanadi. Shu sababli tarbiya jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Tadqiqot davomida tarbiya jarayonining psixologik mohiyati chuqur tahlil qilinib, uning inson ruhiyati bilan uzviy bog'liqligi yoritildi. Tarbiya jarayonida diqqat, tafakkur, hissiyot, motivatsiya va iroda kabi psixologik jarayonlar faol ishtirok etishi aniqlandi. Ayniqsa, insonning ichki motivatsiyasini shakllantirish tarbiya samaradorligini oshirishda muhim omil ekanligi ta'kidlandi. Shaxsning individual xususiyatlarini hisobga olish esa zamonaviy tarbiyaning asosiy talablaridan biri hisoblanadi. Shuningdek, oilaning, maktabning va ijtimoiy muhitning tarbiya jarayonidagi o'rni muhim ekanligi ko'rsatildi. Oila inson hayotidagi birinchi tarbiya maskani bo'lib, undagi psixologik muhit bolaning xarakteri va dunyoqarashiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Maktab esa bilim berish bilan birga, yosh avlodni ma'naviy va axloqiy jihatdan shakllantiruvchi asosiy ijtimoiy institut sifatida namoyon bo'ladi. O'qituvchining shaxsiy namunasi, pedagogik mahorati va o'quvchilar bilan munosabati tarbiya samaradorligiga bevosita ta'sir qiladi. Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari rivojlangan davrda tarbiya masalasi yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Yoshlarni turli zararli g'oyalar va salbiy axborotlardan himoya qilish, ularda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirish zamonaviy ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biridir. Shu nuqtai nazardan qaraganda, ta'lim va tarbiya bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ularni bir-biridan ajratib bo'lmaydi. Tahlillar va misollar shuni ko'rsatdiki, ijobiy psixologik muhit, rag'batlantirish, hurmat va qo'llab-quvvatlash asosida olib borilgan tarbiya yuqori natija beradi. Aksincha, bosim, befarqlik va qo'pol munosabatlar shaxs rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli zamonaviy pedagogik faoliyat insonparvarlik va psixologik yondashuv tamoyillariga asoslanishi lozim.

Yakuniy xulosa sifatida aytish mumkinki, tarbiya jarayoni barkamol avlodni shakllantirishning eng muhim vositasidir. Ta'lim tizimida tarbiyaga alohida e'tibor qaratish orqali ma'naviy yetuk, bilimli, mustaqil fikrlovchi va jamiyat taraqqiyotiga munosib hissa qo'sha oladigan yoshlarni voyaga yetkazish mumkin. Shu bois tarbiya jarayonining psixologik asoslarini chuqur o'rganish va uni samarali tashkil etish har bir pedagog va jamiyat oldidagi muhim vazifalardan biri bo'lib qoladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. — Toshkent: O'zbekiston, 2021.
2. Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. — Toshkent: O'qituvchi, 1992.

3. Abu Ali ibn Sino. Donishnoma. — Toshkent: Fan, 1983.
4. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. — Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993.
5. Alisher Navoiy. Mahlub ul-qulub. — Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2000.
6. David Myers. Psixologiya. — Sankt-Peterburg: Piter, 2008.
7. John Dewey. Democracy and Education. — New York: Macmillan, 1916.
8. Lev Vygotsky. Pedagogik psixologiya. — Moskva: Pedagogika, 1991.
9. Robert Feldman. Development Across the Life Span. — Boston: Pearson Education, 2011.
10. Sigmund Freud. Psixoanalizga kirish. — Moskva: Nauka, 1989.
11. Burrhus Frederic Skinner. The Technology of Teaching. — New York: Appleton-Century-Crofts, 1968.
12. Erik Erikson. Childhood and Society. — New York: Norton, 1963.
13. Jean Piaget. The Psychology of Intelligence. — London: Routledge, 1950.
14. Pedagogika: oliy o‘quv yurtlari uchun darslik. — Toshkent: O‘qituvchi, 2010.
15. Umumiy psixologiya: darslik. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.